

Dubrovnik, Knežev dvor (foto: N. Gattin)
Dubrovnik, the Rector's Palace

Katarina Horvat-Levaj – Relja Seferović

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Barokna obnova Kneževa dvora u Dubrovniku

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

predan 15. 9. 2003.

Sažetak

Knežev dvor u Dubrovniku bio je dosada vrednovan ponajprije po svojim dominantnim gotičkim i renesansnim fazama gradnje, no nakon cjelovitog istraživanja barokne sakralne i profane arhitekture Dubrovnika ukazala se potreba revalorizacije i barokne faze Kneževa dvora. To novo vrednovanje osobito je potaknuto i najnovijim arhivskim istraživanjima dokumenata u Državnom arhivu Dubrovnika (posebno Libro della Fabbrica del Palazzo Publico 1685.–1704.), koja su donijela dosada neobjavljene podatke o obnovi tog zdanja nakon potresa 1667. godine. Obnova Dvora tijekom posljednja tri desetljeća 17. stoljeća odigrala se u nekoliko faza, tijekom kojih se može pratiti i mijena odnosa Senata i državnih arhitekata, kao i odrazi njihova utjecaja na karakter zahvata. U početnom razdoblju članovi Senata – nadzornici za obnovu – izrađuju modele obnove koji uključuju restauraciju ranijega gotičko-renesansnog izgleda Dvora, posebno njegova pročelja i atrija, dok arhitekti – Francesco Cortese

iz Rima i Paolo Andreotti iz Genove – obavljaju funkciju konzultanata. Prema takvim propozicijama i klesari angažirani na ponovnoj izgradnji atrija (1685.–1690.) – Jerolim Škarpa, Ilija Katičić i Nikola dello Gaudio – klešu tradicionalno, u duhu traženih replika. No pojavom u Dubrovniku 1689. godine novog arhitekta internacionalnog značenja – Sicilijanca Tommasa Napolija – kojemu se na temelju izvora i stilske analize može atribuirati projekt ovalne kneževe kapele, otvorena je nova etapa obnove, u kojoj Dvor zadobiva barokni pečat. U tom pogledu, uz kneževu kapelu, od istaknutog su značenja i portali na prvom katu atrija, koje vjerojatno također koncipira Napoli, ali ih kleše, unoseći i vlastiti izraz, napuljski klesar Nikola dello Gaudio. Visokom kvalitetom svoje barokizacije, a posebno same kapele, Knežev dvor je zadobio i novu poziciju u okviru baroknog Dubrovnika, ali i arhitektonska obilježja koja nadilaze okvire lokalnog značenja.

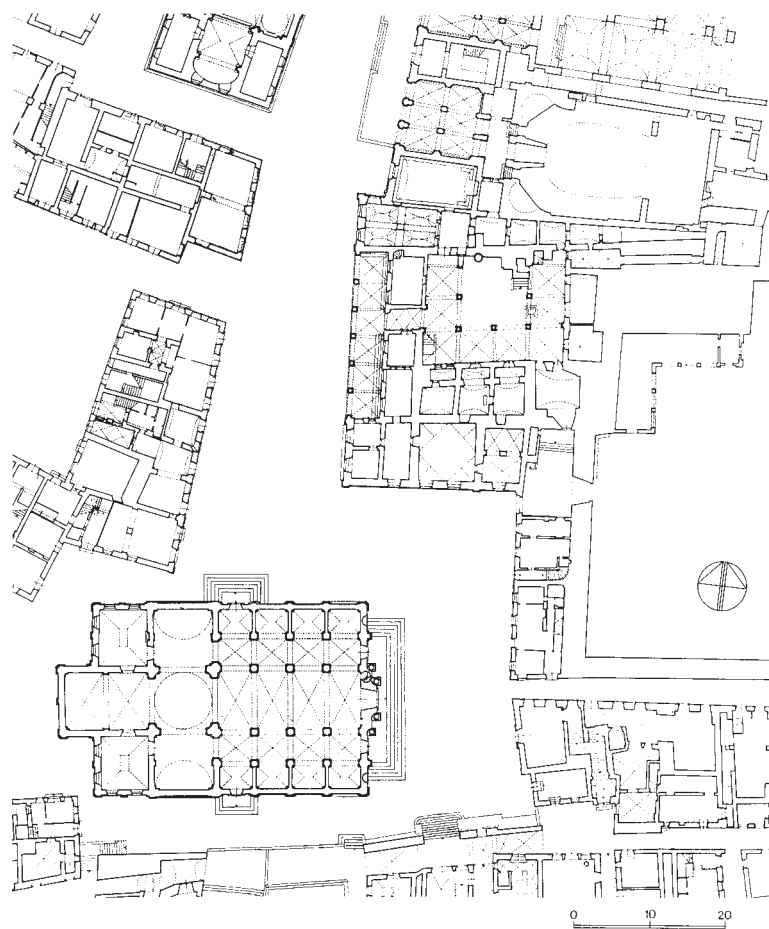
Ključne riječi: Dubrovnik, Knežev dvor, potres 1667. godine, barok, Senat, Tommaso Napoli, Nikola dello Gaudio

Knežev dvor – simbol samostalne državnosti Dubrovačke Republike i jedno od najkvalitetnijih zdanja Dubrovnika – vrednovan je dosada ponajprije po svojim dominantnim gotičkim i renesansnim fazama gradnje. Barokna obnova nakon potresa 1667. godine, iako u svojim bitnim crtama elaborirana u studijama o Kneževu dvoru – Milana Rešetara, Bože Glavića, Edde Portolan, Nade Grujić¹ – ostala je u pogledu stilske valorizacije u drugom planu. Razlog tome dijelom je u samom njezinu karakteru, jer je neposredno nakon potresa oštećeni gotičko-renesansni Dvor najprije samo rekonstruiran, da bi tek kasnije zadobio i izrazitiji barokni pečat. No, navedeni neujednačeni pristup istraživača povijesnoj slojevitosti Dvora ujedno je i odraz donedavno općenito prihvaćenog stava o naglašenom vrednovanju srednjovjekovnog i renesansnog Dubrovnika u odnosu na onaj barokni.

Stoga se nakon novijih istraživanja barokne sakralne i profane arhitekture Dubrovnika, koja su pokazala njezine stilsko-tipološke osobitosti i visoku arhitektonsku kvalitetu pojedinih ostvarenja, ali i epohe u cjelini, ukazala potreba revalorizacije i barokne faze Kneževa dvora. To drukčije vrednovanje osobito je potaknuto najnovijim arhivskim istraživanjem dokumenata u Državnom arhivu Dubrovnika,² što donose

dosada neobjavljene podatke o intenzivnoj obnovi tog zdanja tijekom posljednja tri desetljeća 17. stoljeća i u početnom periodu 18. stoljeća. Naime, cjelovitim uvidom u odluke Vijeća umoljenih (*Acta Consilii Rogatorum*) i Malog vijeća (*Acta Consilii Minoris*) znatno su nadopunjene dosadašnje spoznaje o udjelu Senata i dubrovačke vlade u vođenju obnove Dvora, započete već u tijeku 1667. godine. Pregledom pak fonda *Libro della Fabbrica del Palazzo Publico* ustanovljen je ritam glavnih zahvata u vremenskom rasponu od 1685. do 1704. godine kao i imena brojnih majstora koji su ih realizirali. Time ne samo da su izašli iz anonimnosti pojedini graditelji i klesari zaslužni za ponovnu izgradnju Dvora i prepoznati na drugim tadašnjim graditeljskim potхватima u gradu, nego je objašnjeno podrijetlo određenih baroknih inovacija, prihvaćenih potom i na nekim drugim spomenicima dubrovačke arhitekture. U tom pogledu posebno se ističe novoootkriveni udio u barokizaciji Dvora atribuiran sicilijanskom arhitektu Tommasu Napoliju, te napuljskom klesaru Nikoli dello Gaudio.

Potres 6. travnja 1667. godine zadesio je Knežev dvor kao kompleksno zdanje, koje je u svojoj strukturi sačuvalo svjedočanstva preobrazbe od srednjovjekovnoga kaštela do ras-

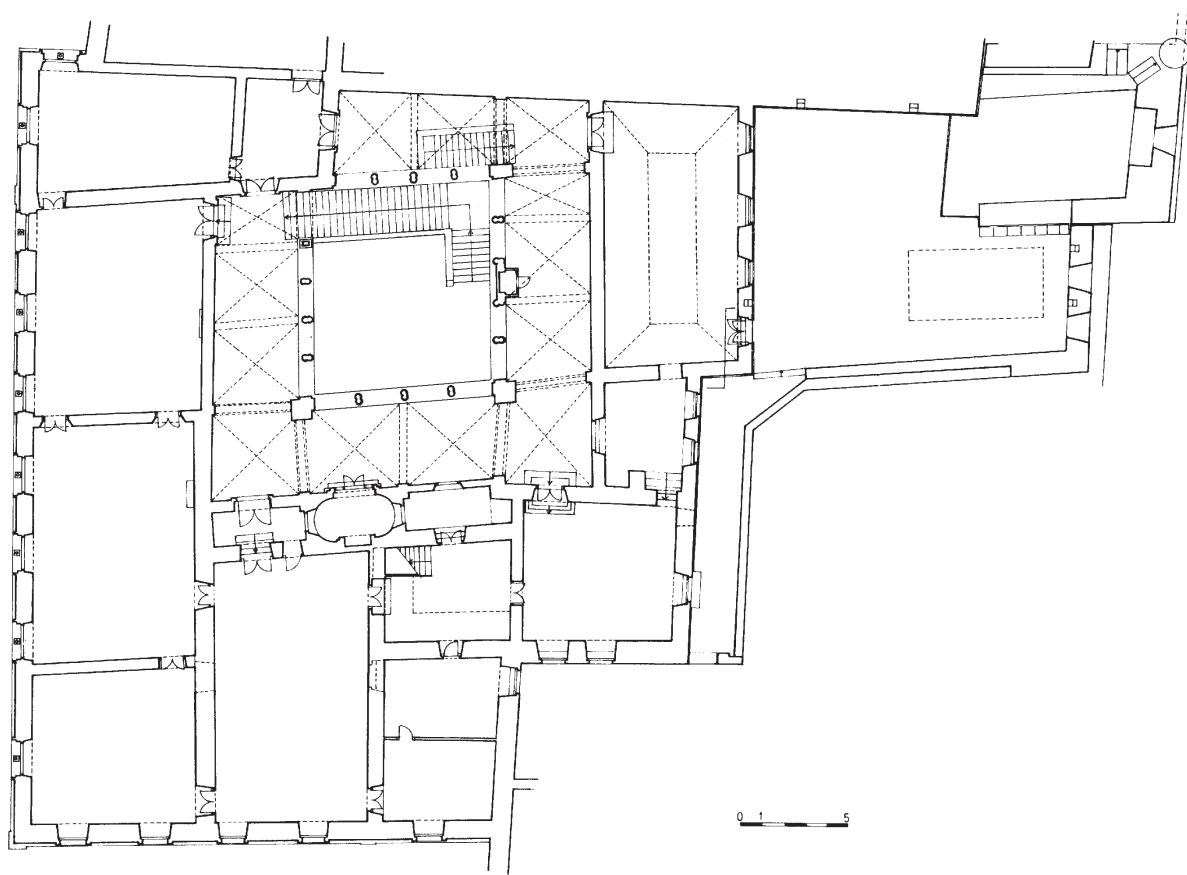
Dubrovnik, izvadak iz tlocrta grada s Kneževim dvorom (arh. snimak: Institut za povijest umjetnosti)

Dubrovnik, section of the town plan with the Rector's Palace

košne gotičko-renesansne palače, kako to Nada Grujić ističe, najkvalitetnije ne samo u Dubrovniku nego i na cijeloj jadranskoj obali.³ Glavni pečat toj preobrazbi i ujedno osnovna obilježja višekrilne prostorne organizacije s unutrašnjim dvorištem dao je Dvoru 1435.–1442. napuljski graditelj Onofrio della Cava.⁴ Formiranjem dvorana za Veliko i Malo vijeće te Vijeće umoljenih, nadalje stana za kneza, sudnice, kancelarije, notarijata, zatvora i oružane, određena je i osnovna tlocrtna dispozicija, omogućena povećanjem tlocrtnih gabarita, u prvom redu proširenjem najstarijega južnoga krila uz Kneževu kulu, te artikulacijom istočnoga krila uz more i sjevernoga uz gradsku Vijećnicu.⁵ U oblikovnom smislu, međutim, iz tog je vremena najznačajnija izvedba reprezentativnog pročelnog trijema između dviju ugaonih kula zapadnoga krila i uređenje unutrašnjeg atrija, ponavljanju kojih će se težiti i u svim kasnijim obnovama, počevši već od one nakon eksplozije baruta 1463. godine.⁶ Naime, iako je projekt izradio firentinski arhitekt Michelozzo, Senat ga uopće nije htio razmatrati, već je Dvor dijelom restituiran u ranijem stanju, uz ponovnu upotrebu neoštećenih starijih dijelova.⁷ Istodobno, snižavanjem zdanja na današnju jednokatnu visinu (s mezananima), produžavanjem južnoga krila, uvlačenjem linije zapadnog pročelja, te napose zamjenom otvora kata biforama, kao i oblikovanjem renesansnih elemenata arhitek-

tonske plastike, Dvor je zadobio i bitno drukčija obilježja.⁸ Daljnje izmjene uzrokovane su potresom 1520. godine, kada je između ostalog oštećeno i istočno krilo s kneževim stanom,⁹ te udarom groma 1610. godine,¹⁰ koji je pogodio južno krilo s Onofrijevom oružanom, a konačno je uslijedio i potres 1667. godine sa svojim razornim posljedicama.

Kvantum tog idućeg znatnog oštećenja Dvora, u kojem je stradao i sam knez, detaljno je već proanaliziran u poznatim publikacijama iz te tematike, osobito onima Milana Rešetara.¹¹ Osim krova i prvoga kata bio je porušen i atrij sa svodovima i stupovima te velik dio zapadnoga pročelja, a istu je sudbinu doživjela i susjedna Vijećnica, tako da je iz Dvora morao iseliti ne samo knez i svi uredi, već su i sva tri vijeća zasjedala u Revelinu.¹² No ono što je dosada bilo ostalo u drugom planu istraživanja, odnos je Senata i projektanata (državnih arhitekata) u koncepciji obnove, te analiza posljedica mijene njihove dominacije, koja se postupno kretala u korist ovih potonjih.

Knežev dvor, tlocrt prvog kata (projekt obnove: P. Kušan)
Rector's Palace, first floor plan

Razdoblje dominacije Senata

I. faza obnove: izrada modela i građevinska sanacija pročelja i unutrašnjosti

Iako su neke fragmentarne odluke o obnovi notarijata u prizemlju (studeni 1667.) ili pak popravka krova (ožujak 1668.) donesene i ranije,¹³ početak ovoga razdoblja zacrtan je 7. lipnja 1668. godine »člankom 23«, koji određuje da se »obnovi Dvor na način da u njemu može stanovati gospodin knez s cijelom svojom obitelji uz gradnju lukova u dvorištu, koji će biti u skladu s modelom što će ga izraditi i odobriti Vijeće umoljenih.«¹⁴ Ta odluka popraćena je ubrzo, 12. srpnja iste godine, izborom nadzornika¹⁵ za obnovu Dvora – Sebastijana Zamanje, Sigismunda Gundulića i Martolice Crijevića¹⁶ – te dodjelom sredstava i određivanjem plaće arhitektu – Francescu Corteseu¹⁷ – netom pristiglomu iz Rima,¹⁸ na preporuku prvoga stranog konzultanta za obnovu grada nakon potresa – vojnog inženjera Giulija Cerutija.¹⁹

Kao državni arhitekt *Francesco Cortese* je u okviru cjelokupne obnove grada bio bez sumnje angažiran i na sanaciji Dvora, kao njegova najznačajnijeg spomenika, premda dokumenti o redovitim dvomjesečnim isplatama ne navode posebno arhitektova zaduženja.²⁰ No, neosporno se za njegova mandata dodjeljuje novac za obnovu kneževih spavaonica

(svibanj 1669.),²¹ te se nastavlja dva mjeseca kasnije gradnja prema Ponti (tj. luci i vratima Od Ponte, smještenima uz ju-goistočni ugao Dvora).²² Da su navedeni planovi bili i realizirani, odnosno da se na Dvoru već u to vrijeme intenzivno radilo, upućuje novootkriveni ugovor sa zidarom iz Ancone – Marinom Lucinusom – koji je po preporuci Stjepana Gradića sudjelovao u javnim radovima na Dvoru od kolovoza 1669. pa sve do srpnja 1670. godine.²³

Međutim, već sama činjenica da Senat vođenje spomenutih zahvata povjerava nadzornicima, preko čijeg se predstavnika – Sigismunda Gundulića – obavlja i financiranje obnove,²⁴ svjedoči o podređenoj ulozi arhitekta, svedenoj vjerojatno na ulogu konzultanta (a ne projektanta). Štoviše, ni s takvom ulogom tada još mladog Cortesea Senat nije uvijek bio zadovoljan²⁵ jer 1669. godine odgađa podizanje stupova i lukova do dolaska »vještog inženjera« (prema Milanu Rešetaru vojnog kapetana Dubrovčanina Giorgija),²⁶ koji godinu dana kasnije daje upute nadzornicima o učvršćivanju stupova i lukova željezom.²⁷ Premda je većina dosadašnjih istraživača Dvora smatrala da je bila riječ o atriju,²⁸ vjerojatnije je da su se navedeni planovi odnosili na pročelni trijem (budući da je cijeli atrij zapravo kasnije iznova podignut, pa ga nije ni bilo potrebno učvršćivati željezom).

Završetak kratkog Corteseova angažmana, obilježen odobrenjem modela obnove što su ga izradili nadzornici,²⁹ uzrokovala je iznenadna smrt.³⁰ Posljednja isplata Corteseu bila je u studenom 1670.,³¹ a na samom kraju godine (30. prosinca) Senat se obraća svom predstavniku u Rimu – Stjepanu Gradiću – da pronade novog arhitekta.³²

Dolazak iskusnog arhitekta iz Rima – *Paola Andreottija* (podrijetlom iz Genove) – s kojim Senat sklapa ugovor u svibnju 1671. godine,³³ čini se da je unio i novi optimizam u planiranju obnove Dvora. Po izboru novih nadzornika na čelu s Markom Tomom Basilijem (Bassegljem)³⁴ Senat je odlučio da se do prosinca tekuće godine vrate u Dvor svi uredi, a za godinu dana i sam knez.³⁵ Početkom 1672. odobren je ponovno model obnove, te su povećana sredstva za obnovu, a u kolovozu obustavljene su sve javne gradnje osim Dvora, Katedrale i Sv. Klare.³⁶ Iako izvori bilježe za Andreottijeve službe samo popravak pročelnog dijela Dvora – »od ugla Malog vijeća do onog stupa koji još stoji« (1672.),³⁷ ovako ambiciozno postavljen plan (bez obzira na to što je bio potpuno ostvaren tek znatno kasnije), podrazumijevao je bez sumnje i obnovu interijera. To se posebno odnosi na, već za Cortesea započeto, južno krilo, te na zapadno krilo, čije se pročelje obnavljalo 1675. godine, kada u svibnju Senat naređuje nadzornicima da zajedno s vještacima poprave dio što se nagnuo prema Placi,³⁸ dakle, sjevernu stranu. Nasuprot nekim ranijim mišljenjima da se na Dvoru počelo ozbiljnije raditi tek nakon 1685. godine,³⁹ intezitet obnoviteljskih zahvata već u tom ranom razdoblju potvrđuju i razmjerno velike isplate koje Senat vrši preko Maloga vijeća,⁴⁰ te posebno sama arhitektonska obilježja južnoga i zapadnoga krila.

Kako je to bilo uobičajeno za razdoblje neposredno nakon potresa, uz Senatnom određenu restauraciju gotičko-renesansnih elemenata plastike pročelja, sačuvane su u najvećoj mogućoj mjeri i starije unutrašnje strukture, koje definiraju raspored prostorija prizemlja i mezanina.⁴¹ Iako se ovdje uglavnom zadržava i ranija namjena prostorija – u prizemlju notarijat i kancelarija (sjeverni dio zapadnoga krila) te zatvori (istočno i južno), a u mezaninu ključarev stan (istočno) – dolazi i do nekih značajnih izmjena. Naime, iz Dvora se uklanja fatalna Onofrijeva oružana, čime su oslobođene za nove namjene središnje prostorije južnoga krila – u prizemlju se širi sudnica,⁴² a na mezaninu se kasnije uređuje dvorana jednoga od Vijeća, prema Boži Glaviću Maloga vijeća, a prema novijim istraživanjima Nelle Lonze u južnom se krilu nalazila i dvorana Vijeća umoljenih, dok bi dvorana Malog vijeća bila u povišenom prizemlju Vijećnice.⁴³

Na katu pak, narušenom već udarom groma pedesetak godina prije potresa, poništen je dio starijih zidova, uključivši i one ugaonih kula (najstarije jugoistočne, te sjeverozapadne i jugozapadne), što je omogućilo formiranje novoga rasporeda.⁴⁴ Pa ipak, glavni pečat najširem, južnom, krilu daje središnja dvorana (prije oružana), formirana cijelom njegovom dubinom (od atrija do pročelja),⁴⁵ te flankirana bočnim prostorijama (od kojih je ona istočna bila kneževa spavaonica), asocirajući tako na tlocrtnu dispoziciju dubrovačkih gotičko-renesansnih ljetnikovaca. Reprezentativno pak uže, zapadno, krilo artikulirano je nizom dvorana ujednačenog formata, primjerenijeg baroknom periodu u Dubrovniku.⁴⁶

Knežev dvor, atrij (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, atrium

Sastavni dio te tradicionalne koncepcije čini i dio novooblikovane arhitektonske plastike južnoga i zapadnoga krila, što se svojim profilacijama nadovezuje na kasnorenesansno-ranobarokni rječnik. Naime, uz primjenu renesansnog tipa linearnih profilacija (kameni portali u sjeverozapadnom dijelu prizemlja),⁴⁷ na portalu sudnice i velikim prozorima prvoga kata južnoga pročelja javlja se i simetrična plastička profilacija (s oblikom »štapom« u sredini), koja ulazi u uporabu potkraj 16. stoljeća, te je kao takva čest način raščlambe doprozornika i dovratnika neposredno nakon potresa.⁴⁸ Unutrašnji portali zaključeni su uobičajenim jastučastim frizovima s listovima akantusa, te profiliranim vijencima, dok prozori južnoga pročelja, koji su nakon neke od destrukcija (1610. ili 1667.) zamijenili starije bifore, imaju elegantne prekinute trokutaste zabate i osebuje baze s geometrijskim motivima.⁴⁹

Tom restauracijom, koja je sačuvala sve bitne elemente gotičko-renesansnih faza gradnje – trijem i bifore na glavnom pročelju – zaključeno je prvo razdoblje obnove Dvora. S više ili manje saniranim najvažnijim pročeljima – južnim i zapadnim – okrenutima središnjim urbanim prostorima, te s djelomično uređenom unutrašnjosti, obnova ove izuzetne

Knežev dvor, velika skala u atriju (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, big staircase in the atrium

građevine, čini se, mirovala je više od deset godina. Nakon odlaska Andreottija 1674. godine, potaknuta sukobom sa Senatom, te za boravka u Dubrovniku idućeg državnog arhitekta, također Genovežanina Piera Antonija Bazzija (1677.–1678.),⁵⁰ u izvorima nalazimo prvenstveno potvrdu da knez još stanuje izvan Dvora⁵¹ (u prvoj općinskoj kući na Placi). Novi obnoviteljski zamah započinje tek 1685. godine, kada Senat najprije odlučuje da se pošalju vijećnici s nadzornicima da izvide što je neophodno izgraditi u Kneževu dvoru,⁵² a krajem godine počeo se voditi i *Libro della Fabbrica del Palazzo Publico*,⁵³ već spomenuti izvor brojnih novih informacija.

II. faza obnove – rekonstrukcija atrija

Poslije desetogodišnje stanke pristupilo se konstruktivno i oblikovno najzahtjevnijem zahvatu u obnovi Kneževa dvora – ponovnoj izgradnji atrija. Riječ je o dvoetažnom trijemu čiji donji dio s visokim stupovima, lukovima i križnim svodovima obuhvaća prizemlje i mezanin Dvora, dok je gornja galerija s dvojnim stupovima i dvostruko užim lukovima te također križnim svodovima visinski izjednačena s reprezen-

tativnim prvim katom. Budući da je oblikovanje atrija bilo prvenstveno skulptorski zadatak – izrada kamenih stupova, lukova i portala – većina starijih podataka iz *Fabbrice* vezana je upravo uz klesare. U tom pogledu nove arhivske spoznaje dvojake su važnosti. S jedne strane pojavila su se nova imena: Jerolim Mirošević iz Korčule, Nikola Morigini (Morosini), Petar Baron, a uz već poznate klesare Jerolima Škarpu i Nikolu iz Napulja otkriveno je i prezime potonjega – dello Gaudio. Osobito je zanimljiv i novi podatak prema kojem se kao klesar javlja dubrovački arhitekt Ilija Katičić, poznat po kasnijem dovršenju Katedrale i po drugim gradnjama u Dubrovniku i Perastu.⁵⁴ S druge strane, činjenica da pojedini klesari, tijekom svojega višegodišnjeg angažmana na obnovi atrija i okolnih prostorija Dvora, klešu najprije tradicionalno, u duhu gotičko-renesansnih replika, a potom mijenjaju maniru u barokni izraz, upućuje na promjenu u načinu vođenja obnove, odnosno već spomenutu pojavu arhitekta-projektanta.

Ako zanemarimo podatke o dovršavanju kruništa (na gradskom zidu uz istočno krilo), koje potkraj 1685. izvode Šimun Glamasal i Juraj Stella,⁵⁵ prvi podaci iz *Fabbrice* vezani su za klesanje stupova i lukova te za njihovo postavljanje,

Knežev dvor, fontana (foto: K. Tadić)
Rector's Palace, fountain

koje je također zahtijevalo posebne tehničke predradnje. Od prosinca 1685. do listopada 1687. izvori bilježe isplate za klesanje stupova i lukova, te za temeljenje stupova i montiranje kolotura za njihovo podizanje.⁵⁶ Stupove i lukove klesao je Jerolim Škarp, ⁵⁷ a u veljači 1687. pridružuje mu se i Nikola iz Napulja.⁵⁸ Konačno dovršavanje radova na podizanju donjeg trijema atrija olakšano je odlukom Senata od 23. srpnja 1687. da svi klesari moraju raditi na gradilištu Dvora dok se ne dovrše svodovi.⁵⁹ Nakon toga konstruirana se gornja galerija,⁶⁰ a isplate tijekom 1689. godine upućuju i na sudjelovanje Ilije Katičića.⁶¹

Reprezentativni atrij rezultat je bez sumnje realizacije ranije odobrenih modela obnove, koji su težili uspostavi prepoznatljivog izgleda Dvora. Iako su sigurno izvedene neke izmjene u detaljima,⁶² a možda i u proporcijama, opći je dojam prostora renesansni. Tome osobito pridonose profilacije polukružnih arkada kao i oblikovanje stupova, posebno njihovih vegetabilnih kapitela, čije ukrase ponavljaju konzole svodova u prizemlju i kapiteli pilastara na katu.

No već na fontani u prizemlju atrija (smještenoj ispod *velike skale*) zamjetljiva je i najava novih oblika. Prema *Fabbrici*, naime, isplaćuju se u listopadu 1687. godine Nikola iz Na-

pulja i Ilija Katičić za klesanje dvaju komada kamena: luka iznad fontane i polustupa.⁶³ Ponavljajući oblik fontane iz 15. stoljeća,⁶⁴ unutar tradicionalne sheme sa središnjim maskeronom uokvirenim šiljastim lukom na konzolama u obliku lavljih glava te zaključenim akroterijem, javlja se okrugli bazen na nozi u obliku cvjetne čaške, raščlanjen uzljebinama, ponovljenima kasnije u luneti baroknog portala kneževе kapele.

Stoga, bez obzira na to što je obnova Dvora tekla kontinuirano, odvijajući se istovremeno u više paralelnih akcija – klesarskih i pratećih zidarskih – dovršenje atrija na prijelazu osamdesetih u devedesete godine možemo smatrati i završetkom jedne etape u obnovi Dvora, obilježene realizacijom »restauratorskih« modela Senata. Da je i u građevinskom smislu tada dovršavan velik posao, potvrđuju novi financijski poticaji i nove zabrane Senata u pogledu zapošljavanja zidara na drugim gradilištima (1689.–1690.),⁶⁵ kao i velika isplata Karlu Valonu i »običnim radnicima« početkom 1691. godine za čak 1643 i pol radna dana,⁶⁶ dakle za punih pet godina rada na obnovi Dvora, a preciznost u broju dana svakako svjedoči o kompletno završenoj fazi gradnje. Prema tome, nakon isplate Giovanniju Bonomelliju za učvršćivanje kro-

Knežev dvor, kapela, oltarna niša (foto: K. Horvat-Levaj)

Rector's Palace, chapel, altar niche

Knežev dvor, kapela, prozor (foto: K. Horvat-Levaj)

Rector's Palace, chapel, window

višta,⁶⁷ moglo se početi donositi nove odluke o datumima vraćanja kneza na stanovanje u Dvor (rujan 1689., ožujak 1690...⁶⁸ Međutim, taj prijelaz između dva desetljeća znači ujedno i početak novog razdoblja u obnovi Dvora, koje mu je dalo prepoznatljiv barokni stilski izraz.

Razdoblje dominacije arhitekta Tommasa Napolija

III. faza obnove – oblikovanje kneževe kapele i portala u atriju

Godine 1689. u Dubrovnik stiže u državnu službu sicilijanski arhitekt dominikanac *Tommaso Maria Napoli*, pozvan, kako se dosada smatralo, prvenstveno zato da privede kraju gradnju Katedrale⁶⁹ (u srpnju Senat odlučuje da mu se plate putni troškovi iz Rima i dodijeli godišnji prihod).⁷⁰ Stoga, pojava »časnog oca arhitekta« fra Tommasa Napolija u isplatama *Fabbrice* vezanima uz kapelu Kneževa dvora⁷¹ baca sasvim novo svjetlo, ne samo na udio toga poznatog arhitekta u Dubrovniku nego i na njegov cjelokupni opus, ostvaren u rasponu od Sicilije i Rima do Beča i graničnih područja Habsburške Monarhije.⁷²

Naime, u ožujku 1690. godine Malo vijeće dodjeljuje pedeset dukata za opremu kapele,⁷³ a 18. svibnja 1691. *Fabbrica* bilježi nadbiskupov blagoslov kapele i istodobni dar »ocu arhitektu«. ⁷⁴ »Časni otac arhitekt« fra Tommaso isplaćen je ujedno i za izradu groba za Veliki četvrtak (svibanj 1691.), te za izradu mjedenih kapaka za kapelu (lipanj 1692.).⁷⁵ Valja naglasiti da atribuciju kapele Napoliju ne treba pokolebati činjenica da se on u isplatama izravno ne navodi kao njezin projektant, jer je taj dio njegova posla bio obuhvaćen državnim plaćom koju mu je dodijelio Senat. Osim navedenih,

indirektnih izvora, na atribuciju projekta upućuju i arhitektonske značajke kapele, u stilskom pogledu za tadašnji Dubrovnik toliko napredne da ih, prema sadašnjim spoznajama, jednostavno nije mogao zamisliti nitko drugi nego Napoli.

Kneževa kapela nevelikih je dimenzija, ali zato za Dubrovnik izuzetna ovalnog tlocrtnog oblika. Iako je ranije bilo planova o njezinu uređenju unutar nekadašnje kneževe spavaonice,⁷⁶ u konačnici joj je dan po položaju reprezentativan, no tlocrtno ograničen smještaj sred prvog kata južnoga krila u uskom prostoru između središnje dvorane i trijema atrija.⁷⁷ Navedeno ograničenje, međutim, prevladano je već spomenutim zaobljenjem kraćih bočnih strana, te razrađenom unutrašnjom raščlambom i raskošnim rastvaranjem prema atriju. Visok lučni portal segmentnog nadvoja zaprema, naime, cijelu širinu ravnog dijela uzdužne strane, dok je nasuprot njemu oblikovana segmentno zaključena oltarna niša. Unutrašnji rubovi niše portala i oltarne niše naglašeni su bosiranim kamenim (stepenastim) pilastrima s ukladama, čije baze i profilirani kapiteli kontinuiraju u sokl i razdjelni vijenac duž obliha strana kapele. Segmentni oblik luka oltarne niše prati i stlačeni nadvoj kamenog okvira nekadašnje oltarne slike, ugrađen u zid poviše kamene menze na konzolama, te raščlanjen »ušima« i asimetričnim plastičkim profilacijama. Ta inovacija, u odnosu na tradicionalne simetrične profilacije, primijenjena je i pri artikulaciji segmentno zaključenih bočnih prozora kapele, orijentiranih prema prostorijama Dvora. Konkavnim oblicima niša i bočnih strana suprotstavljene su konveksno oblikovane stubbe oltara, koje zauzimaju gotovo cijeli prostor kapele, nadstvođen bačvastim svodom. Sastavni dio njezine izvorne organizacije činile su i štuko-dekoracije, izvedene 1696. godine, no o tome će kasnije biti riječ.

Knežev dvor, portal kapele u atriju (foto: N. Gattin)
Rector's Palace, chapel portal in the atrium

Knežev dvor, portal kapele, detalj (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, chapel portal, detail

U skladu s unutrašnjom raščlambom jest i oblikovanje kamenog portala kapele, no ovdje su istovjetni temeljni elementi – pilastri s bosiranim ploham uklada i profilacije njihovih kapitela i segmentnog luka – nadopunjeni bogatom dekoracijom. Obrisi stepenasto istaknutih pilastara razvedeni su uspravljenim volutama, smještenima u vrlo velikom formatu ispod kapitela, gdje se isti motiv u manjem mjerilu ponavlja i unutar svijetlog otvora, te ponovno izvedenih s vanjske strane poviše baza (s motivom zrakastih »X« traka na bosiranoj podlozi). Volute raščlanjuju i segmentni nadvoj, te segmentni prelomljeni zabat, postavljen na vijencu s dentima, u čijoj je sredini grb Dubrovnika flankiran krilima s užljebinama (primijenjenima i na ranije spomenutoj fontani). Posebno su efektni festoni voća što vise s voluta po površini pilastara i bočno uz njih.

Rezultat su iste koncepcije i šest portala⁷⁸ u trijemu atrija, koji vode u prostorije prvoga kata Dvora i susjedne Vijećnice (dvorane Velikog vijeća). Portali pokazuju podudarnosti u ornamentalnom repertoaru s portalom kapele, no dimenzijama i oblikovanjem njemu su subordinirani. Njihovi plastično asimetrično profilirani dovratnici, s naglašenim skošenjem prema svijetlom otvoru, počivaju na bazama jednaka onima portala kapele, a motiv voluta i girlanda izveden je ovdje u zoni nadvratnika: profilirani vijenac formira središnje polje s girlandom, na kojem počiva segmentni zabat s dentima, a razlika u širini između vijenca i zabata vizualno je ujedinjena volutama. Na portalu Vijećnice, umjesto girlande nalazi se ploča s poznatim natpisom: »OBLITI PRIVATORUM PUBLICA CURATE«. Još veća redukcija ostvarena je na kamenim portalima između dvorana u prvom katu juž-

Knežev dvor, portal Vijećnice u atriju (foto: N. Gattin)
Rector's Palace, Council hall portal in the atrium

noga i zapadnoga krila, čiji su dovratnici raščlanjeni sličnim profilacijama i skošenjima kao na portalu u atriju, ali bez pratećih ukrasnih elemenata.

U sklopu navedenih zahvata izvedeno je, po svemu sudeći, i kameno jednokrako stubište u sjevernom krilu, na što ukazuje vješto klesani barokni balustri smješteni uz stubište na razini prvoga kata atrija i mali prozor mezanina orijentiran prema stubištu, na čijem su okviru skladno sjedinjene profilacije prozora kapele i festoni portala kapele.

Svojim prostornim značajkama kneževa kapela svjedoči o utjecaju sredine iz koje Tommaso Napoli dolazi – samoga Rima – gdje je oval karakterističan za sakralnu arhitekturu 17. stoljeća. Taj tlocrtni oblik primjenjuje i Carlo Fontana u svojim kapelama prigradenima starijim crkvama,⁷⁹ a upravo se Napoli formira unutar kruga tog tada vodećeg rimskog

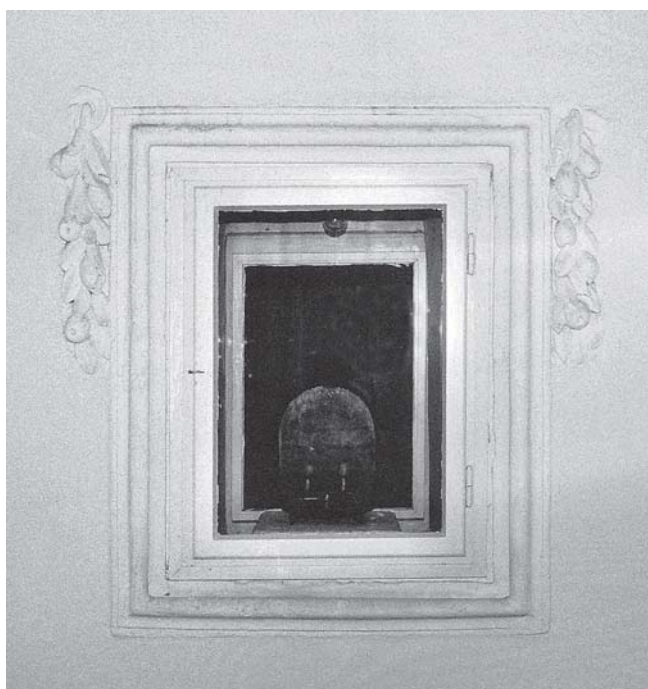
arhitekta,⁸⁰ s kojim su i sami Dubrovčani, preko Stjepana Gradića, bili došli u kontakt.⁸¹ Ostavši u Dubrovniku bez srodnih prethodnih i naknadnih rješenja, kapela Kneževa dvora nagovještava ujedno kasnija Napolijeva djela – vile na Siciliji⁸² – kojima također dominantan pečat daju ovalni tlocrti, obogaćeni sada i njegovim srednjoeuropskim iskustvima.

Spoj Rima i arhitektova zavičaja – Sicilije – očituje se i u oblikovanju arhitektonske plastike, koja pokazuje, poput nekih kasnijih Napolijevih djela, istodobnu težnju klasicističkom usmjerenju baroka, kao i naglašenoj baroknoj dekorativnosti, tipičnoj za jug Italije.⁸³ Pojedini pak motivi, poput festona i girlandi te posebno način formiranja ploča s girlandama ili natpisom na portalima u atriju, podsjećaju na raniju rimsku i napuljsku arhitekturu (palače), a i strani autori ističu pojavu tadašnjeg rimskog oponašanja manirističkih arhitekata.⁸⁴

Knežev dvor, unutarnje stubište u atriju (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, interior staircase in the atrium

Knežev dvor, prozor iznad unutarnjeg stubišta (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, window over the interior staircase

Palača Sorkočević, Držićeva poljana 3, portal u predvorju, detalj (foto: K. Horvat-Levaj)
Palace Sorkočević, Držićeva poljana 3, entrance hall portal, detail

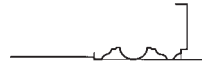
I u samom Dubrovniku neki elementi plastike kapele i portala nalaze podudarnosti s drugim građevinama nastalima prema projektu ili građevinskom nadzoru Tommasa Napolija. Tako kameni okvir oltarne pale formom i profilacijama odgovara prozorima glavnog broda Katedrale, a upravo i *Acta Consilii Rogatorum* bilježe u svibnju 1691. prihvaćanje Senata da se prema »mišljenju oca arhitekta otvore prozori na križnom svodu Katedrale«. ⁸⁵ I najefektniji motivi arhitektonske plastike kneževe kapele i portala u atriju Dvora, kao što su festoni i girlande, u dubrovačkoj su arhitekturi u nešto jednostavnijem obliku primijenjeni na monumentalnoj Sorokočevičevoj palači nasuprot Katedrali, za koju izvori također potvrđuju Napolijevu projektantsku ulogu: 1691. godine Senat obustavlja gradnju da palača ne bi narušila katedralni trg, sve dok Tommaso Napoli ne izradi projekt. ⁸⁶ No unatoč visokoj kvaliteti klesanih elemenata portala kapele i dvorana u atriju Dvora, stanovita »provincijalna ukočenost«, posebno izražena u načinu apliciranja motiva voluta u strukturu pilastara portala kapele, u očitoj je suprotnosti s dinamičnim baroknim krivuljama u profilaciji unutrašnjosti kapele i oltarne niše. Takav ambivalentan pristup možemo tumačiti i rezultatom izmjena koje je u oblikovanje arhitektonske plastike Dvora mogao uvesti sam klesar.

S obzirom na već spomenuto južnotalijansko određenje dekorativnog repertoara, posebno izrazito na portalu kapele, možemo zaključiti da je bila riječ o napuljskom klesaru *Nikoli dello Gaudiju*, na što upućuju i pisani izvori. Naime, klesar poznat pod imenom Nikola iz Napulja javlja se u isplatama *Fabbrice* od 1687. do 1689. godine. Daljnje su isplate slijedile u doba dovršavanja kapele (veljača 1691.), kada se u okviru više klesarskih radova posebno ističe izrada ovalnog prozora za kapelu, ali u njima se kao klesar navodi Nikola dello Gaudio. ⁸⁷ Da je riječ o istoj osobi, potvrđuje jedan drugi dokument iz tog vremena – ugovor iz lipnja 1690. godine između Nikole dello Gaudija, »kamenoresca iz Napulja, oženjenog u Dubrovniku«, i korčulanskih klesara Nikole Morosinija (Moriginija) i Jerolima Miroševića, koji su u kamenolomu na Korčuli trebali prema modelu što ga je predložio Gaudio izraditi i isporučiti niz klesanih arhitektonskih elemenata (stupove, *balkonate*, žljebove i konzole). ⁸⁸

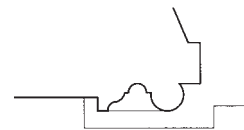
Navedeni korčulanski klesari javljaju se i u *Fabbrici*, pa je vjerojatno da su na jednak način, klesanjem u kamenolomu prema dostavljenim nacrtima, sudjelovali i u obnovi Dvora, odnosno dovršavanju atrija i izradi unutrašnjih portala – 1691. u isplati za klesarske radove zajedno s Nikolom dello Gaudijem navodi se i Jerolim Mirošević, ⁸⁹ a 1693. Mirošević i Morigini isplaćeni su za izradu čak trideset i dva kamena okvira u Dvoru, te dvadeset stupića, jedanaest pilastrica i tri zidna vijenca. ⁹⁰ No zahtjevnije portale s ukrasima uz Gaudija klešu i drugi klesari, poput Petra Barona, isplaćenog 1691. godine za »okvir i ukrasni ornament dvostrukih vrata jedne sobe«, ⁹¹ a isti je klesar 1696. izradio i škropionicu kapele. ⁹² Podatak pak da Jerolim Škarpa sa suradnicima 1693. godine izrađuje i postavlja stupove iznad stubišta Malog vijeća, danas se više ne može povezati sa zatečenom situacijom jer je balustrada stubišta južnog mezanina u atriju (dosada tumačenog kao *skala Maloga vijeća*) novijega datuma. ⁹³

I na kraju, za razliku od tlocrtno-prostorne organizacije kneževe kapele, koja ostaje u baroknom Dubrovniku izoliranim

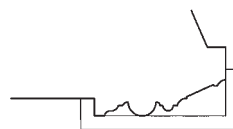
Sudnica, prizemlje, portal

Atrij, I. kat, portal

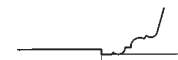
Atrij, I. kat portal

Dvorana južnog krila, I. kat, portal

Kapela, prozor

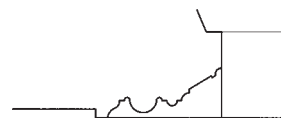
Kapela, okvir oltarne slike

Knežev dvor, presjeci karakterističnih profilacija (arh. snimak: I. Valjato-Vrus)

Rector's Palace, cross-section of the characteristic profiles

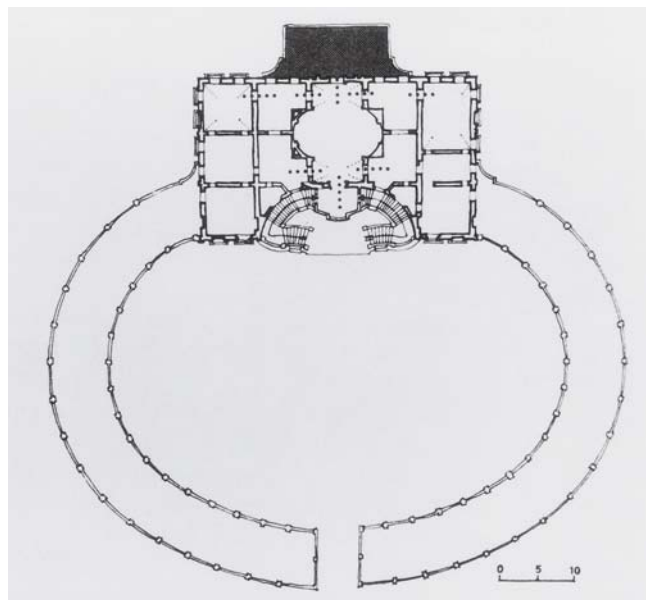
PALAČA VODOPIĆ, Palmotićevo 2, glavni portal

KATEDRALA, prozor glavnog broda

Komparativni primjeri profilacija (arh. snimak: I. Valjato-Vrus)
Examples of the profiles for comparison

Bagheria, Sicilija, Villa Valguarnera, projekt T. Napolija (iz: S. Boscarino, *Sicilia Barocca*)

Villa Valguarnera in Bagheria, Sicily, project by T. Napoli

Bagheria, Sicilija, Villa Palagonia, projekt T. Napolija (iz: S. Boscarino, *Sicilia Barocca*)

Villa Palagonia in Bagheria, Sicily, project by T. Napoli

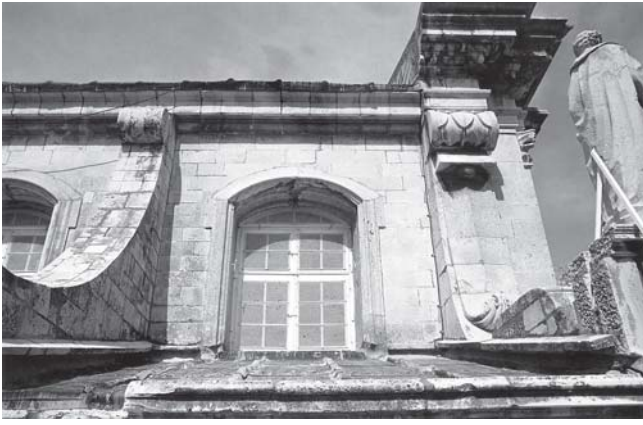
slučajem, upravo je njezina arhitektonska plastika, kao i oblikovanje okolnih portala atrija, utjecala na sveukupno obogaćenje dubrovačkoga plastičnog rječnika, koji tim novim poticajima postupno napušta stereotipno ponavljanje renesansnih i ranobaroknih predložaka. U tom pogledu prednjače, međutim, jednostavniji elementi, poput oblikovanja baza, uvođenja bosiranja i prihvaćanja asimetričnih plastičkih profilacija u artikulaciji dovratnika i doprozornika stambene arhitekture,⁹⁴ dok istaknuti motivi segmentnih zabata, voluta i girlandi ostaju rezervirani za elitne primjere, ponajprije sakralne arhitekture i njezine opreme (kamenih oltara). Vrlo je vjerojatno da je vodeću ulogu u širenju tih inovacija imao upravo Nikola dello Gaudio, čija karijera ne završava dovršetkom Dvora jer se, kako je spomenuto, u Dubrovniku trajno nastanio i oženio, javljajući se u izvorima i kasnije kao naručitelj klesanih elemenata na Korčuli.⁹⁵

Prema tome, dominacija arhitekta Tommasa Napolija, uz istodobno klesarsko djelovanje Nikole dello Gaudija, dala je Kneževu dvoru izrazit barokni pečat. Premda je to razdoblje moglo trajati do kraja stoljeća, kada nakon putovanja u Njemačku i Beč, opet susrećemo Napolija na državnom zadatku regulacije rječice Ljute u Konavlima,⁹⁶ čini se da su glavni arhitektonski zahvati barokizacije Dvora izvedeni do 1692.–1693. godine. Tada je ujedno građevinski dovršen i interijer –1692. izvode se pregradni zidovi u prostorijama prema moru, dakle u istočnom krilu, koje (obnovljeno posljednje) gubi nekadašnji reprezentativni karakter,⁹⁷ a iste su godine kompletno ostakljeni cijeli Dvor i Vijećnica,⁹⁸ tako da su se konačno knez i Senat mogli vratiti u svoje reprezentativne pros-

tore.⁹⁹ Na kraju treba napomenuti da o značenju Napolija za baroknu obnovu Dvora na indirektnan način svjedoči i jedan pretenciozan zahvat izveden nakon njegova definitivnog odlaska iz Dubrovnika, a to je podizanje *velike skale* u atriju 1704. godine (klesar Dominik).¹⁰⁰ Naime, kao i u doba dominacije Senata, ponovno dolazi do oživljavanja ranijih motiva i njihove istodobne primjene sa suvremeno oblikovanim arhitektonskim elementima: barokni balustri ograde dvokrakog stubišta postavljeni su na baze s tradicionalnim (gotičko-renesansnim) rozetama.

IV. faza obnove – uređivanje interijera

Premda su trajno, već od samog početka postpotresne obnove Dvora, paralelno s građevinskim intervencijama bili vođeni i zahvati na unutrašnjem uređivanju, intenzivna oprema interijera izvodi se tek u posljednjem desetljeću 17. stoljeća. Podaci iz *Fabbrice* donose brojna imena slikara, štukatera i stolara, no malo je od njihovih djela ostalo sačuvano. Ono što nije propalo od starosti, poništeno je u pregradnjama tijekom 19. stoljeća,¹⁰¹ a potom je i obnova nakon potresa 1979. godine dala svoj »doprinos« poništavanju barokne opreme (radi bolje prezentacije izložaka Muzeja grada Dubrovnika). Ujedno, rušenjem susjedne Vijećnice 1864. godine i ponovnom neostilskom izgradnjom zgrade Općine bespovratno je nestala reprezentativno opremljena dvorana Velikog vijeća. Stoga barokno uređenje interijera nije moguće razmatrati s aspekta revalorizacije starijih gotičkih i renesansnih faza ili pak afirmacije novoga stila, kao što je bilo u slučaju arhitektonskih i klesarskih realizacija. Pa ipak, na-

Katedrala, prozor glavnog broda (foto: K. Horvat-Levaj)
Cathedral, window in the main nave

vest ćemo osnovne podatke o opremljenosti unutrašnjeg prostora zabilježene u *Fabbrici*.

Tako se već 1690. godine opremala dvorana Velikog vijeća – Giovanni Vincenti doprema iz Venecije alke za strop, zidne obloge i sl.¹⁰² – a iduće godine Matija Nijemac i Giovanni Glifon iz Pize ukrašavaju četvora vrata Vijećnice (krugovima i *pomodama*).¹⁰³ Grednik Vijećnice uređivan je kasnije, jer se tek 1692. kupuje drvo za njegovu izradu,¹⁰⁴ a posebno je zanimljiv podatak iz 1694. da je dvorana imala i stupove koji su podupirali drveni strop.¹⁰⁵

Tijekom 1693. i 1694. godine ukrašavala se dvorana Maloga vijeća: slikar Josip Leoni naslikao je *Sv. Vlaha*¹⁰⁶ (očito štafelajnu sliku jer se spominje i izrada drvenog rezbarenog okvira), Kozmina izvodi pozlate,¹⁰⁷ a Francesco Riciardi gipsane ukrase i sliku,¹⁰⁸ dakle očito je bila riječ o raskošnom dekoriranju prvenstveno stropa dvorane, koji je i u kontekstu cijelog Dubrovnika značio rani primjer pojave štukatura, široko prihvaćenih tek kasnije u 18. stoljeću u doba rokoka.

Oslikani strop dobila je 1691. godine i kneževa spavaonica (slikar Lupi),¹⁰⁹ dok je kneževu kapelu 1696. majstor Bianchi ukrao »predmetima od gipsa«, a Josip Leoni oltarnom slikom.¹¹⁰ Valja uzeti u obzir da je opremanje kapele neposredno nakon njezine izgradnje bilo, po svemu sudeći, izvedeno u skladu s Napolijevim projektom, ali ne samo da navedena izvorna barokna oprema nije više sačuvana, već je i ona naknadna klasicistička s kraja idućeg stoljeća potpuno poništena obnovom nakon najnovijeg potresa (1979.).

Bitan dio unutrašnjeg uređenja činili su i razni predmeti umjetničkog obrta – do danas sačuvani brončani maskeroni i kucalo na glavnim vratima, rad majstora Ubaldinija iz 1691. godine,¹¹¹ kao i namještaj – ormari i klupe – koje je izradio stolar Baretta, a ukrao ponovno 1692. godine slikar Josip.¹¹²

Dotjerivanje interijera Dvora nastavljeno je i kroz cijelo 18. stoljeće u skladu s promjenom ukusa, ili pak novim zahtjevima stanovanja.¹¹³ Tako je kasnobarokna težnja povećanju komfora dovela do pregradnje pojedinih prostorija (kako bi se odvojili prolazni prostori). Od većih intervencija ističe se uređenje dvorane Vijeća umoljenih (o čijem opremanju nije

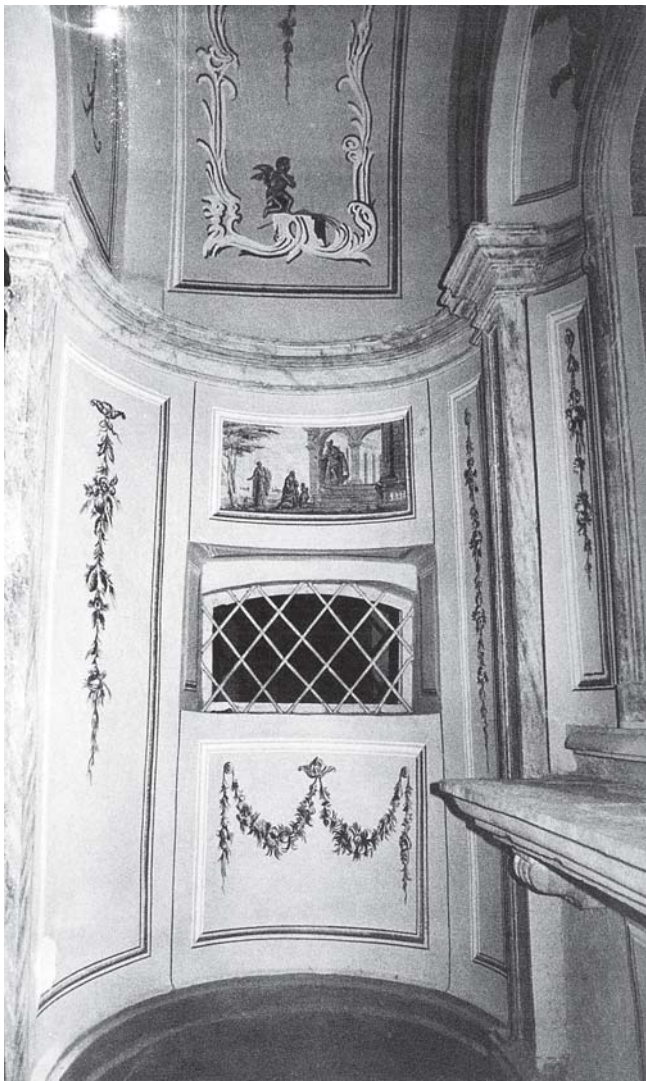
Palaca Sorkočević, Držićeva poljana 3, pročelje ispred Katedrale (foto: K. Horvat-Levaj)
Palace Sorkočević, Držićeva poljana 3, façade in front of the Cathedral

bilo zapisa u *Fabbrici*), formirane unutar sudnice u prizemlju (1726.),¹¹⁴ a potom premještene na prvi kat istočnoga krila. Tijekom 18. stoljeća atrij dobiva decentan akcent dovršavanjem sata iznad kamenoga grba Republike (1766.), nadvišenog *preslicom* za zvona. Međutim, tipični su zahvati tog doba ipak svedeni na obradu zidnih površina, napose ožbukanih stropova sa štukaturama, kojima se zatvaraju gotičko-renesansni i ranobarokni otvoreni grednjaci (postavljeni na konzole ili kamene vijence). Među njima kvalitetom se ističu bogate dekoracije na svodu sudnice u prizemlju južnoga krila, koje i danas daju dominantan pečat toj prostoriji, a 1787. godine izvedene su i štukature u notarijatu.¹¹⁵

Daljnji građevinski zahvati planirani su potkraj stoljeća, kada 1795. godine Malo vijeće naručuje od Tommasa Tudizića plan i troškovnik za obnovu Dvora.¹¹⁶ Uz zamjenu dotrajalih podnih popločenja od opeke i prozorskih kapaka, elaborat je uključivao i neke veće estetske i funkcionalne promjene, od kojih, međutim, ove potonje uglavnom nisu izvedene. Za onodobno kasnobarokno i klasicističko stilsko usmjerenje, posebno je indikativan Tudizićev savjet da se uklone svi frizovi i vijenci unutrašnjih portala, »koji se danas u ukusnim zgradama više ne stavljaju«, što je na portalima dvorana na katu i izvedeno (uz njihovu istodobnu crno-bijelu marmorizaciju).¹¹⁷ Od pregradnji i prenamjene prostorija najradikalniji planovi

Knežev dvor, sudnica, štukature (foto: K. Horvat-Levaj)
Rector's Palace, courtroom, stucco work

Knežev dvor, nekadašnje freske u kapeli (fototeka Muzeja grada Dubrovnika)
Rector's Palace, former murals in the chapel

odnosili su se na uređenje kneževa stana, te na ukidanje kneževe kapele (kako bi se osvijetlila dvorana iza nje), uz prijednog da se nova kapela uredi u novoj dvorani Senata u istočnom krilu (»koja se ionako ne koristi«). Na sreću, barokna je kapela ostala arhitektonski netaknuta, štoviše, u to je doba ukrašena kvalitetnim klasicističkim freskama s prikazima iz Marijina života (stavljenima u okruženje antičke arhitekture i pejzaža) i zidnim ornamentima, na kojima se paralelno javljaju »sjećanja« na barokne štukature te klasicistički istanjene vitice i girlande.¹¹⁸ Njihova usporedba s oslikanim ormarima notarijata (posebno u načinu prikaza krošnji drveća i antičkih ruševina), omogućuje atribuiranje fresaka istom (zasada nepoznatom) slikaru,¹¹⁹ čijem se opusu na temelju izrazitih podudarnosti mogu pripisati i zidne slike u dvorani i predvorju palače Kristofora Vlaichija (Od Sigurate 7),¹²⁰ isplaćenomu 1799. godine za popravak Dvora.¹²¹

Prema tome, barokna obnova Kneževa dvora nakon potresa 1667. godine višestruko je povezana i s njegovom građevnom povijesti i s prošlošću grada u kojem je nastao. Naime, uspješna težnja Senata za restauracijom gotičko-renesansnog pročelja i atrija oživljava i fiksira ranije najdopadljivije i starim Dubrovčanima vjerojatno najdraže faze gradnje iz druge polovice 15. i 16. stoljeća, podudarajući se ujedno s koncepcijom postpotresne obnove cijeloga grada koja je nastojala novo uskladiti sa starim. No, kao što je u prvoj polovici 15. stoljeća početak građevnog razvoja današnjega Dvora omogućen visokokvalitetnim zahvatom jednoga južnotalijanskog, napuljskog graditelja – Onofrija della Cave¹²² – tako je i nakon potresa završetak njegova povijesnog arhitektonskog razvoja obilježen intervencijom drugoga južnotalijanskog arhitekta, Sicilijanca Tommasa Napolija. Osebnost Napolijeva projekta, u prvom redu kneževe kapele, obogatila je prostor Dvora novom kvalitetom, a internacionalna angažiranost toga arhitekta, s iskustvom rimskog i srednjoeuropskog baroka, formiranoga u krugu već spomenutoga Carla Fontane, ali kasnije i Fischera von Erlacha i Johanna Luca von Hildebrandta, dala je barokizaciji dubrovačkoga Kneževa dvora sasvim novu kulturološku dimenziju.

Knežev dvor, detalj freske u kapeli s prizorom *Prikazanja u hramu*
(foto: K. Tadić)

Rector's Palace, chapel murals featuring the Temple Presentation

Palača Vlaichi, Od Sigurate 7, detalj freske na stropu dvorane
(foto: M. Drmić)

Palace Vlachy, Od Sigurate 7, murals on the room ceiling, detail

Bilješke

1

H. Folnesics, *Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV. Jahrhunderts in Dalmatien*, Beč 1914., str. 106–120, 195; **M. Rešetar**, *Sadašnji dubrovački Dvor*, »Novo doba«, Uskrs 1936., str. 14; **B. Glavić**, *Knežev dvor u Dubrovniku*, Rim 1936., rukopis pohranjen u Muzeju grada Dubrovnika; **B. Glavić**, *Knežev dvor u Dubrovniku*, »Čovjek i prostor«, 7–8, Zagreb 1950., str. 60–65; *Knežev dvor u Dubrovniku, analiza razvoja i stanje*, elaborat Instituta za povijest umjetnosti, autor: **N. Grujić**, voditelj: **M. Prelog**, arhitektonski nacrti: **I. Tenšek**, Zagreb 1981.; **E. Portolan**, *Izveštaj o nalazima pri obnovi Kneževa dvora u Dubrovniku*, »Prilo-

zi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, 25, Split 1985., str. 121–159; **M. Planić-Lončarić**, *Dubrovnik – Knežev dvor*, u: *Zlatno doba Dubrovnika*, katalog izložbe, Zagreb – Dubrovnik 1987., str. 292–293; **N. Grujić**, *Knežev dvor*, u: *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, Dubrovnik 1989., str. 71–74; **V. Benković**, *Knežev dvor u Dubrovniku nakon obnove godine 1984. Jedan pogled u prošlost i sadašnjost*, »Dubrovački horizonti«, 26, Dubrovnik, str. 72–80.

Zahvaljujem kustosici Muzeja grada Dubrovnika mr. **Vedrani Gjukić-Bender** što mi je ustupila dokumentaciju o Kneževu dvoru (izvještaje o obnovi Dvora 1795. Tommasa Tudizića, u prijevodu Edde Portolan, te elaborat protomajstora Roka Vuličevića iz 1843.), kao i kustosici **Pavici Vilač** na pomoći pri obilasku unutrašnjeg prostora Dvora.

- 2
Arhivsko istraživanje izvršio je u okviru projekta Instituta za povijest umjetnosti mr. **Relja Seferović**.
- 3
N. Grujić, nav. dj. (1981.), str. 1.
- 4
M. Rešetar, nav. dj., str. 14; **B. Glavić**, nav. dj. (1950.), str. 60.
- 5
N. Grujić, nav. dj. (1981.), str. 3–14.
- 6
B. Glavić, nav. dj. (1950.), str. 60; **N. Grujić**, nav. dj. (1981.), str. 11.
- 7
B. Glavić, nav. dj. (1950.), str. 60.
- 8
N. Grujić, nav. dj. (1981.), str. 14.
- 9
N. Grujić, nav. dj. (1989.), str. 72.
- 10
N. Grujić, nav. dj. (1981.), str. 14.
- 11
M. Rešetar, nav. dj., str. 14.
- 12
Isto. Senat je već 1669. imao prostor unutar Dvora ili u njegovoj blizini, jer se u odredbi o čišćenju ruševina te godine određuje da se očiste sve ruševine od ulaza u Dvor prema ulici Od puča, čija širina ne smije premašiti širinu *domiciliuma* koji sada ima Vijeće umoljenih.
- 13
Isto.
- 14
Državni arhiv Dubrovnik (dalje: DAD), *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*) 116, fol. 92 verso. Članak se nadovezuje na ranije generalne odluke o obnovi. *Cons. Rog.*, 116, fol. 6v. Istodobno je odlučeno da se obnovi dvorana Velikog vijeća s ponovnom gradnjom zida koji je već pao, te da joj se obnovi krov.
- 15
U doslovnom prijevodu *činovnici (officiales)*, no riječ *nadzornici* svakako je prikladnija.
- 16
DAD, *Cons. Rog.*, 116, fol. 113 recto.
- 17
DAD, *Cons. Rog.*, 116, fol. 113v. Dvomjesečna Corteseova plaća iznosila je 44 dukata i 10 groša. *Acta Consilii Minoris* (dalje: *Cons. Min.*), 83, fol. 42v.
- 18
R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak grada posle velikog zemljotresa 1667. g.*, Arhivska građa (1667.–1670.), Beograd 1960., str. 318.
- 19
DAD, *Cons. Rog.*, 115, fol. 128v, 129r.
- 20
DAD, *Cons. Min.*, 83, fol. 35v; fol. 42v; fol. 53v; fol. 62v; fol. 70r; fol. 82v; fol. 93v; fol. 100v; fol. 110v; fol. 118v; fol. 129r; fol. 138v; fol. 146r; fol. 149v.
- 21
DAD, *Cons. Min.*, 83, fol. 71v.
- 22
M. Rešetar, nav. dj., str. 14. Također je odlučeno da se izvrše konzultacije s vještacima o dvorani Velikog vijeća. DAD, *Cons. Rog.*, 117, fol. 63r–v.
- 23
U srpnju 1670. Marin Lucinus potvrđuje da je od nadzornika za obnovu Kneževa dvora – Sebastijana Zamanje i Sigismunda Gundulića – primio godišnju plaću, koja je u skladu s onim što mu je bio obećao opat Stjepan Gradić. DAD, *Diversa de foris*, 106, fol. 29r–30r.
- 24
U srpnju 1668. odlučeno je da se Gunduliću i njegovim činovnicima isplati 200 dukata kao naknada za obnovu Dvora. DAD, *Cons. Min.*, 83, fol. 29v. U ožujku 1669. odlučeno je da se doznači 500 dukata Gunduliću za gradnju Dvora (od đenoveskog novca). *Cons. Rog.*, 116, fol. 187r. *Cons. Min.*, 83, fol. 63v, 64r. Zatim su slijedile isplate: 200 dukata u svibnju 1669. za kneževe spavaonice (*Cons. Min.*, 83, fol. 71v), 300 dukata u srpnju (fol. 83r), isto u listopadu (fol. 94v), isto u studenom (fol. 101v), u siječnju 1670. 200 dukata (fol. 113r), isto u ožujku (fol. 120r), u svibnju 300 dukata (fol. 131r), u srpnju dva puta po 200 dukata (fol. 137v, 138r, 139v), te u kolovozu i listopadu 1670. ponovno po 200 dukata (fol. 143r, 147r). U srpnju 1671. odlučeno je da se isplati 200 dukata novoizabranom nadzorniku Tomi Basiliju (fol. 199r).
- 25
O Corteseovu dolasku dubrovačka vlada piše: »Stigao je inženjer Cortese, od kojeg se očekuje svako zadovoljstvo, iako dosad nije imao prilike iskazati svoj talent. To je skroman mladić, uljudnog ponašanja i od malo riječi.« – **R. Samardžić**, nav. dj., str. 344. Stanovito nezadovoljstvo s Corteseom vidljivo je iz pisma Senata Stjepanu Gradiću prilikom traženja novog arhitekta, u kojem naglašavaju da im pošalje nekoga tko ima i praktično znanje, a ne samo teoretsko.
- 26
M. Rešetar, nav. dj., str. 14.
- 27
DAD, *Cons. Rog.*, 117, fol. 170r.
- 28
M. Rešetar, nav. dj., str. 14. U tom slučaju odluke Senata ne bi bile ni provedene, jer se atrij podiže tek od 1685. godine, dok se, međutim, podaci o popravku pročelnog dijela navode 1672. i 1675. godine.
- 29
DAD, *Cons. Rog.*, 117, fol. 170r.
- 30
R. Samardžić, nav. dj., str. 576.
- 31
V. bilj. 20.
- 32
Senat povjerava Malom vijeću da piše opatu Stjepanu Gradiću. DAD, *Cons. Rog.*, 118, fol. 111v.
- 33
G. Körbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu Republike Dubrovačke od godine 1667. do 1683.*, Monumenta speciantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXXVII, Zagreb 1915. U svibnju 1671. određena je plaća Andreottiju od 20 dukata mjesečno, te je odlučeno da mu se besplatno dodijeli za stanovanje kuća u Kovačkoj ulici, u kojoj je prije stanovao liječnik Cricellarius. DAD, *Cons. Rog.*, 118, fol. 198r.
- 34
DAD, *Cons. Min.*, 83, fol. 199r.
- 35
M. Rešetar, nav. dj., str. 14.
- 36
Isto.
- 37
Isto.
- 38
Isto.

- 39
B. Glavić, nav. dj. (1950.), str. 60.
- 40
M. Rešetar, nav. dj., str. 14. U veljači 1672. Senat je odredio 3000 dukata za popravak Dvora, a u svibnju iste godine iznos je povećan na 4000 dukata godišnje, što je svakako znatno povećanje u odnosu na 1400 dukata za 1670. godinu (kada se zbroje sve isplate Gunduliću). V. bilj. 23. U studenom 1685., međutim, ta je suma smanjena na 1500 dukata za tekuću godinu, te na 1000 dukata za ostale dvije godine. DAD, *Cons. Rog.*, 127, fol. 288v–289r.
- 41
U tom pogledu najzanimljivije je povijesno slojevito južno krilo, s najstarijim dijelom podignutim u produžetku jugoistočne Kneževe kule, na koji se prema atriju u sve tri etaže nadovezuju uski prostori (vjerojatno prijašnji trijem), dok se na južnoj strani formira naknadno proširenje, s Onofrijevom oružanom i nekadašnjim vanjskim trijemom uz gradska vrata Od Ponte.
- 42
Civilna sudnica (konzulat) u istočnom dijelu južnoga krila spominje se već 1604. godine. – **E. Portolan**, nav. dj., str. 126.
- 43
N. Lonza, *Svakodnevica Kneževa dvora u Dubrovniku u XVIII. stoljeću*, »Otium«, 2, Zagreb 1994., str. 5. – U mezaninu južnoga krila vjerojatno se nalazila sudnica krivičnog suda.
- 44
E. Portolan, nav. dj., str. 139–154.
- 45
Ta dvorana, formirana možda i prije potresa 1667. godine, bila je ubrzo pregrađena na dva dijela. – **E. Portolan**, nav. dj., str. 145.
- 46
Dataciju pregradnih zidova u vrijeme obnove nakon potresa potvrđuje njihova organska povezanost s prizidom uz unutrašnju stranu pročelja, koji je bio izveden jer se pročelje u potresu nagnulo. – **E. Portolan**, nav. dj., str. 142.
- 47
Jedan kameni portal nalazi se na ulazu u tzv. Raguzinu (arhiv Republike), koja zaprema već perimetar Vijećnice, a drugi vodi iz Raguzine prema prizemlju, dalje sjeverno ispod nekadašnje dvorane Velikoga vijeća (potonji je prekriven oslikanim ormarima iz kraja 18. stoljeća).
- 48
Nalazimo je i na pročeljima bloka Pred Dvorom, gdje izvori također bilježe Corteseov projektantski udio. – **K. Horvat-Levaj**, *Francesco Cortese – projektant palače Zamanja u Dubrovniku (1669.)*, »Peristil«, 45, Zagreb 2002., str. 107–122.
- 49
Slični prozori nalaze se i na fasadama Dvora okrenutima prema gradskim vratima Od Ponte, te na istočnom pročelju prema gradskim zidinama i bastionu, no ovdje je dijelom riječ o naknadno ugrađenim elementima arhitektonske plastike.
- 50
K. Prijatelj, *Dokumenti za historiju dubrovačke barokne arhitekture*, »Tkalčićev zbornik«, II., Zagreb 1958., str. 117–156.
- 51
DAD, *Cons. Rog.*, 122, fol. 40r–v.
- 52
DAD, *Cons. Rog.*, 127, fol. 147r–v.
- 53
DAD, fond *Fabbriche*. Prvi je upis izvršen 1. 12. 1685., a zadnji 31. 12. 1704. Osim Kneževa dvora u užem smislu, fond obuhvaća i radove na Vijećnici, a dijelom i na arsenalu. U vrijeme početka vođenja *Fabbrica* nadzornici za obnovu Dvora bili su Savin Menčetić, Stjepan Tudizić i Luka Gučetić. *Cons. Rog.*, 127, fol. 288v–289r.
- 54
K. Prijatelj, nav. dj., str. 124.
- 55
DAD, *Libro della Fabbrica del Palazzo Publico* (dalje: *Fabbrica*), fol. 2r.
- 56
U prosincu 1686. isplaćen je Franjo sa suradnicima drvodjelcima za izradu kolotura i podizanje triju stupova i drugih kamenih elemenata. DAD, *Fabbrica*, fol. 15v. U siječnju 1687. isplaćen je Jakov Antun iz Komolca za kopanje temelja za postavljenje stupova i raščišćavanje ruševina (fol. 15v). Mjesec dana kasnije isplaćeni su Marko Boškov i Franjo Vinkov s Mljeta za kolce koji su služili za temelj stupova (fol. 16v). Istovremeno s atrijem obnavljana je i dvorana Maloga vijeća, jer se u svibnju 1686. isplaćuje Matko iz Postranja za prijenos vapna, upotrijebljenoga za navedene prostore (fol. 11r). O paralelnom obnavljanju Dvora svjedoči i isplata kapetanu Antunu Carabuchiji za kupovinu arša u Veneciji, kako bi se napravili prozori i vrata (fol. 16v).
- 57
U prosincu 1685. Škarpa je isplaćen za šest stupova (izrađenih dlijetom) s njihovim postoljima i kapitelima znači onih donjega trijema. DAD, *Fabbrica*, fol. 4r. Za stupove i druge klesarske radove Škarpa je ponovno isplaćen u svibnju 1686. (fol. 10v), te u veljači 1687. (zajedno s Nikolom iz Napulja) za klesarske radove koji nisu precizirani (fol. 16r). Jerolim Škarpa, čiji je rođak Ivan Krstitelj Škarpa podigao zvonik župne crkve u Perastu, imao je u Dubrovniku kuću u blizini crkve sv. Roka. Naime, 1681. godine kancelar Kristofor Vlaichi ustupa i daje u trajni najam Škarpi temelje svoje kuće srušene u potresu i smještene istočno od Sv. Roka, te sjeverno uz dio Vlaichijeve kuće u ulici Od presvetog Dominika. Na tim je temeljima »navedeni najmoprimac« počeo graditi kuću. DAD, *Diversa Cancellariae*, 215, fol. 130r. Kuća Jerolima Škarpe na istoj poziciji spominje se i kasnije (217, fol. 27v–28r).
- 58
DAD, *Fabbrica*, fol. 16r.
- 59
DAD, *Cons. Rog.*, 129, fol. 7v–8r. Kazna od 100 dukata podrazumijevala je nadzornike u slučaju da klesare nekome ustupe, a također i one koji bi ih primili.
- 60
B. Glavić datira gornju galeriju u razdoblje od 1689. do 1691. godine. **N. Grujić**, nav. dj. (1981.), str. 14–15.
- 61
U ožujku 1689. isplaćeno je Iliji Katičiću za iskopane rupe za klesarske elemente. DAD, *Fabbrica*, fol. 29v. Na Katičića kao klesara, ovaj put kamenog oltara u crkvi Karmen na Pustijerni, koji je dao podići Franjo Savinov Ranjina, upućuje dokument o prisezi klesara Ilije Katičića da je Ranjina stvarno potrošio novac za navedeni oltar. *Diversa de foris*, 123, fol. 9v–10v. Katičić je imao kuću u gradu u ulici Od Sigurate (smještenu tako da je istočno i sjeverno bila omeđena ulicama), koju je dobio kao miraz supruge Margarete, kćeri Mateja Tillija (124, fol. 69v–70v).
- 62
Većina autora prihvatila je mišljenje C. Fiskovića da su raniji stupovi gornje galerije atrija bili osmerokutni, na temelju podatka da se 1520. Petar Andrijić obavezuje izraditi »šest osmerostranih stupova za gornje svodove i okrugli za donje«. – **C. Fisković**, *Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1947., str. 153. No istraživanja B. Glavića upućuju i na moguće drukčije zaključke: ugovor iz 1440. donosi podatke o okruglim dvojnim stupovima gornje galerije (**E. Portolan**, nav. dj., str. 152), a i narudžba za samo 16 stupova gornje galerije u obnovi nakon potresa (umjesto potrebnih 24) upućuje na zaključak da su dijelom iskorišteni stariji stupovi (koji su, prema tome, također morali biti okrugli). Navedeni podatak u vezi s Andrijićem mogao bi se, prema Glaviću, odnositi na trijem kneževa stana u istočnom krilu (**E. Portolan**, nav. dj., str. 152).

63

DAD, *Fabbrica*, fol. 22v.

64

Prema B. Glaviću klesanje fontane 1452. godine ugovara Vladislav Bogloević. – **N. Grujić**, nav. dj. (1981.), str. 81. Dio plastičnih elemenata sadašnje fontane vjerojatno potječe sa stare.

65

U listopadu 1689. odlučeno je da se izvrši isplata od 100 dukata za obnovu Kneževa dvora, te su izabrani novi nadzornici: Nikola Saraka, Vladislav Buća i Matej Pucić. DAD, *Cons. Min.*, 86, fol. 118v. U siječnju 1690. Senat doznajuje za obnovu Dvora 500 dukata od novca namijenjenog za obnovu lukobrana i izgradnju oružarnice. *Cons. Rog.*, 130, fol. 167v. Iste godine odlučeno je da ne može samo jedan od trojice nadzornika za obnovu Dvora otpustiti nekog od zidara angažiranih na Dvoru, pod cijenu kazne od 200 dukata. Ukoliko bi pak netko zaposlio zidare Dvora na vlastitom gradilištu, morao bi platiti kaznu od 100 dukata u korist obnove Dvora. *Cons. Rog.*, 130, fol. 29v–30r.

66

DAD, *Fabbrica*, fol. 51r.

67

DAD, *Fabbrica*, fol. 38r.

68

DAD, *Cons. Rog.*, 130, fol. 29v–30r, fol. 165v.

69

K. Prijatelj, nav. dj., str. 124.

70

K. Prijatelj, nav. dj., str. 148. DAD, *Cons. Rog.*, 130, fol. 91v. Godišnji prihod iznosio je 100 dukata. Međutim, u studenom 1690. taj je iznos povećan na 200 dukata, s time da se podrazumijeva da se to odnosi na razdoblje od Napolijeva dolaska u Dubrovnik. *Cons. Rog.*, 131, fol. 57r.

71

Već **K. Prijatelj**, nav. dj., str. 124, spominje, uz zahvalu C. Fiskoviću za ustupljeni podatak, da je Tommaso Napoli izradio za kneževu kapele Božji grob i neke predmete od mjedi. No čak dva dara »ocu arhitektu« za božićne i uskršnje blagdane, izdana zajedno s darom nadbiskupu za blagoslov kapele, upućuju i na njegovu veću angažiranost. DAD, *Fabbrica*, fol. 55v.

72

Iz Dubrovnika Napoli odlazi u službu Eugena Savojskoga, za kojega projektira utvrde, a potom se vratio na Siciliju. – **S. Boscarino**, *Sicilia barocca*, Rim 1986., str. 206.

73

DAD, *Cons. Min.*, 86, fol. 135v.

74

V. bilj. 71.

75

DAD, *Fabbrica*, fol. 55v, 61v.

76

U ožujku 1671. bilo je predloženo da se prazna spavaonica upotrijebi za kneževu kapele, što je odbijeno, a prihvaćen je prijedlog da se u istu prostoriju odlaže oružje. DAD, *Cons. Rog.*, 118, fol. 161v–162r.

77

Format prostora zadan je debelim zidovima nižih etaža, prema **N. Grujiću**, nav. dj. (1981.), str. 33, vjerojatno ostacima ranijega užeg dvorišnog trijema.

78

Tijekom obnove Dvora nakon potresa 1979. godine neki su dijelovi portala iznova klesani, a jedan izvorno u štuku izvedeni portal zami-

jenjen je kamenom replikom. Jedan od portala (u jugoistočnom uglu atrija) razlikuje se od ostalih svojim tradicionalnim oblikom (baze, dovratnici, arhitrav i vijenac), no karakterizira ga izrazita plastička asimetrična profilacija, a uz njega je i mali prozor s kamenim okvirima naglašenim ugaonim ušima. Budući da je portal oštećen, te da svojim položajem i dimenzijama odudara od ostalih, ili je postavljen nešto ranije, ili je sekundarno ugrađen.

79

R. Wittkower, *Art and Architecture in Italy 1600–1750*, str. 373–376.

80

Prema **A. Zalapi**, *Palazzi of Sicily*, Köln 2000., str. 140, kraj 17. i početak 18. stoljeća, bilo je razdoblje »velikih rezonancija« Berninijevih djela, prisutnih prvenstveno u radu Carla Fontane, s kojim je Napoli bio povezan.

81

Kao voditelja obnove dubrovačke Katedrale Carlo Fontana predložio je Berninijeva suradnika Piera Antonija Perronea, koji nije došao u Dubrovnik, već je tu ulogu bio preuzeo Bazzi. – **K. Prijatelj**, nav. dj., str. 123. Nije isključena mogućnost da kasnije i Tommaso Napoli dolazi u Dubrovnik upravo po Fontaninoj preporuci.

82

Villa Valguranera (1714.) i villa Palagonia (1715.). – **S. Boscarino**, nav. dj., str. 206–209.

83

G. Cantone, *Napoli barocca*, Bari 1992.

84

Prema **E. Neilu**, i u svojim kasnijim djelima na Siciliji (villa Palagonia) Napoli se inspirirao rimskom kasnomanirističkom arhitekturom (villa Farnese u Capraroli), što je bila ključna točka referencija za vrijeme pape Klementa XI. **A. Zalapi**, nav. dj., str. 150.

85

DAD, *Cons. Rog.*, 131, fol. 144v.

86

DAD, *Cons. Rog.*, 131, fol. 229r.

87

DAD, *Fabbrica*, fol. 51v.

88

DAD, *Diversa de foris*, 123, fol. 266r–267r.

89

DAD, *Fabbrica*, fol. 53r. Klesar Mirošević s Korčule isplaćen je u više navrata preko pisara Damjana Draškovića za naručene klesarske radove za gradnju.

90

DAD, *Fabbrica*, fol. 63. Klesari su isplaćeni unatrag za sve obavljene radove do dana isplate.

91

DAD, *Fabbrica*, fol. 52r.

92

DAD, *Fabbrica*, fol. 67r. Škropionica nije sačuvana.

93

DAD, *Fabbrica*, fol. 64r. Škarpa je isplaćen za 65 dana posla na izradi stupova iznad stuba (kao i za popravak dva prozora kapele), što ukazuje na to da je riječ o znatno većem stubištu od onoga koje se dosada smatralo *skalom Maloga vijeća*, obrubljenom s deset balustara izvedenih po uzoru na one *velike skale* u atriju. Ukoliko se prihvati pretpostavka **N. Lonze**, nav. dj., str. 11, o poziciji dvorane Maloga vijeća u povišenom prizemlju Vijećnice, onda bi se i navedeni podatak odnosio na neko drugo stubište, možda i ono u sjevernom krilu Dvora, kojim se knez mogao spuštati u dvoranu Maloga vijeća, ili pak na

neko stubište unutar same Vijećnice. Inače, arhivski podaci o lokaciji dvorane Maloga vijeća uglavnom se mogu tumačiti dvojako. Tako izvještaj o ostakljivanju prozora Dvora iz 1692. godine, pri čemu se spominje pet prozora Maloga vijeća i dva prozora ispred Maloga vijeća (fol. 62r), upućuje na veći prostor od središnje dvorane južnoga mezanina, ukoliko nije bila riječ o cijelom mezaninu. Takav broj prozora mogao bi odgovarati i onima na Vijećnici – dva prozora u prizemlju južno, tj. »ispred Maloga vijeća« (koji 1691. dobivaju i rešetke, fol. 51v), i pet u povišenom prizemlju sjeverno, kao što je to vidljivo na starim nacrtima Vijećnice. – **S. Benić**, *Tragom zaboravljene dubrovačke Vijećnice*, u: »Beritićev zbornik«, Dubrovnik 1960., str. 89–105. O postojanju zasebnog (vanjskog) ulaza u dvoranu Maloga vijeća upućuje i podatak iz fonda *Cerimoniale* 1722. godine: »... kad je stigao na mali trg (*piazetto*) ispred vrata Presvjetloga Maloga vijeća, kapetan zdura jednim je pokretom otvorio vrata, te pošto se popeo Monsignor ... Kad se on pojavio, knez i sva gospoda vijećnici su ustali ...« *Leges et Instructiones. Cerimoniale* I, fol. 167r. No taj ulaz osim u prizemlju Vijećnice (vidljiv na njezinim starim nacrtima) mogao bi biti i u pročelnom trijemu Dvora (južno). Zbog spominjanja pločnika ispred tajništva – *Segretarie* – na poziciju u Vijećnici upućuje sljedeći podatak: »Pošto gospodin nadbiskup stigne s gospodom vijećnicima do pločnika ispred tajništva ... Za to vrijeme kapetan zdura otvara vrata Presvjetloga Maloga vijeća« ... *Cerimoniale* I, fol. 170r. Postojanje tajnoga stubišta (*scala secreta*), kojim se knez spuštao u dvoranu Maloga vijeća, također se može tumačiti dvojako. Prema B. Glaviću (**E. Portolan**, nav. dj., str. 125) to je bilo stubište između prizemlja i mezanina u jugozapadnom dijelu Dvora (čiji su tragovi pronađeni prilikom obnove nakon potresa 1979.). Prema **N. Lonzi**, nav. dj., str. 5, to je unutrašnje stubište u sjevernom krilu: »...gospodina kneza, na povratku s mise kao i s večernje, prate do velikog stubišta u dvorištu Kneževa dvora, koje je otkriveno. Njime se penje u Dvor za razliku od drugih dana, kada se vraća tajnim stubištem, kojim odlazi u Malo vijeće.« *Cerimoniale* II, fol. 65r. Sakriveno (tajno) stubište postoji i u sjeverozapadnom prizemlju Dvora.

94

Tako jednak tip profilacija kao na portalima u atriju i između dvorana u prvom katu Kneževa dvora nalazimo i na portalima u stubištu palače Sorkočević na katedralnom trgu (Držićeva poljana 3), te na glavnom portalu palače Vodopić na Placi (Palmotićeva 2).

95

Nikola dello Gaudio posjedovao je u Dubrovniku i nekretnine: 1690. iznajmljuje kuću u Provaljenoj ulici (sadašnja *Buža*, odnosno Boškovićeva). DAD, *Diversa de foris*, 123, fol. 280r–281r. Od benediktinaca s Lokruma dobio je zajedno sa suprugom Florom u najam posjed u Šumetu na lokalitetu Podi. *Diversa Cancellariae*, 218, fol. 12r–v. Uz već spomenutu narudžbu (v. bilj. 87), dello Gaudio platio je 1692. Nikoli Jurjevu Marseglji 61 dukat da ih doznači Nikoli Morosiniju na Korčulu za stupove koje je brodom trebalo prevesti u Dubrovnik. Nije isključena mogućnost da se navedena narudžba odnosila i na Knežev dvor. *Diversa de foris*, 125, fol. 133v–134r.

96

DAD, *Cons. Min.*, 87, fol. 229v.

97

DAD, *Fabbrica*, 60r. U veljači 1692. isplaćeno je Petru Jajji i suradnicima za pregradne zidove u sobi prema moru. U lipnju istima je isplaćeno za gradnju kolegija u Dvoru (fol. 61r). Umjesto nekadašnjega kneževa stana, nakon potresa su na katu istočnoga krila smještene prostorije počasne straže – zdura. Ispred krila formirana je terasa na prigrađenom bastionu.

98

U siječnju 1692. Nikola Remedelli isplaćen je za namještanje stakala dvadeset šest prozora: devet na pročelju Dvora, dva u Dvoru, jedan u dvorani ispred kuhinje, jedan u sobi prema gradskoj luci, tri u notarijatu, pet prozora na dvorani Maloga vijeća, dva ispred Maloga vijeća i tri prozora u Velikom vijeću. DAD, *Fabbrica*, fol. 56r. U lipnju iste godine Remedelli je ostaklio i prozore kapele (fol. 62r).

99

M. Rešetar, nav. dj., str. 14.

100

B. Glavić, nav. dj. (1950.), str. 60. Dominik je isplaćen za izradu stupića, temelja i vijenca. DAD, *Fabbrica*, fol. 68v. Klesar Dominik javlja se i kasnije u izvorima (u vezi s prodajom kuće 1716. i 1717.). *Cons. Min.* 90, fol. 71r, 95r, 110v. Za dovršavanje stubišta isplaćeno je u studenom 1703. 40 dukata. DAD, *Cons. Rog.*, 138, fol. 212v.

101

L. Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o dubrovačkom okrugu, 1827.*, urednik: **V. B. Lupis**, Dubrovnik 2002., str. 77–79. R. Vuličević, građevinski poduzetnik, izradio je 1843. godine elaborat o obnovi Kneževa dvora nakon potresa, rukopis pohranjen u arhivu Muzeja grada Dubrovnika.

102

DAD, *Fabbrica*, fol. 50v.

103

DAD, *Fabbrica*, fol. 52r. Vjerojatno je bila riječ o metalnim ukrasima (okovima) jer se Glifon spominje i u vezi s izradom metalnih rešetki za prozore Maloga Vijeća (fol. 51v).

104

DAD, *Fabbrica*, fol. 61r. Razni predmeti za uređenje Vijećnice nabavljani su i 1693. godine (fol. 64v).

105

DAD, *Fabbrica*, fol. 66r. Krajem 1694. isplaćeno je Francescu di Tomasiu što je stupove u Vijećnici obložio olovom. S obzirom i na ranije »minorne« zadatke Tommase Napolija (izrada mjedenih kapa-ka), kao i na različit način pisanja njegova imena – npr. »časni otac F. Tomasi« (fol. 55v), nije isključeno da je i ovdje riječ o tom arhitektu.

106

DAD, *Fabbrica*, fol. 62r. Prezime Leoni javlja se u drugim izvorima: 1693. prilikom dolaska slikara Josipa u Dubrovnik, te 1715., kada se spominje njegova udovica. *Cons. Rog.*, 133, fol. 38v, *Cons. Min.*, 90, fol. 35r.

107

DAD, *Fabbrica*, fol. 64v.

108

DAD, *Fabbrica*, fol. 66r.

109

DAD, *Fabbrica*, fol. 51v. Restauratorskim sondiranjem otkriven je, međutim, samo jednostavan oslik drvenog grednjaka (s plavkastim grančicama). – **E. Portolan**, nav. dj., str. 146.

110

DAD, *Fabbrica*, fol. 67r. Budući da su radovi na izradi štukatura u malom prostoru kapele trajali osam dana (za Bianchija sa suradnicima) te još četiri dana (za pomoćnike), očito je bila riječ o većem opsegu dekoriranja, koje je moglo obuhvatiti sve, danas prazne, zidne površine.

111

DAD, *Fabbrica*, fol. 52r.

112

DAD, *Fabbrica*, fol. 57r, 60v, 61r, 62r. Među Baretinim radovima posebno se ističu u razdoblju od svibnja 1681. do veljače 1682. vrata s ukladama u sobama prema luci i vrata izvan kapele, vrata i prozori u ključarevoj kućici, klupe u dvorani i veliki ormar u dvorani ispred kuhinje, balatur s policama u kuhinji, te stolovi općinskih službenika, kao i popravak stropa iznad kolegija koji je prijetio da će se srušiti. Josip je oslikao klupe i ormar za suđe. U lipnju 1692. Marko Baena presvlači dvanaest stolaca zlatom vezanim tkaninama.

113

Tako se 1707. dodjeljuje 150 dukata nadzornicima obnove Kneževa dvora, a daljnje isplate nadzornicima zabilježene su ponovno 1708., 1709., 1717. i 1718. godine, 1719. biraju se novi nadzornici itd. DAD, *Cons. Rog.*, 141, fol. 5r, fol. 194v, fol. 247v, 142, fol. 82r–v, *Cons. Min.*, 90, fol. 120v, 146v, 148r, 192r. Popravci Dvora i nadzornici za obnovu spominju se i 1736. i 1739. godine. **M. Rešetar**, nav. dj., str. 14.

114

Ivan Procula, Marin Bonda i Natal Saraka izabrani su za nadzornike gradnje sudnice, koja je već bila namijenjena za dvoranu Vijeća umoljenih. DAD, *Cons. Min.*, 91, fol. 265v.

115

N. Lonza, nav. dj., str. 6.

116

Parere sul ristauvo del Palazzo dei rettori a Ragusa del Tommaso fr. di Tudisi, prijevod dokumenta (E. Portolan), pohranjen je u arhivu Muzeja grada Dubrovnika. Tudizićevo izvještaju prethodila je 1790. godine narudžba modela obnove Dvora (meštar Supilo), a 1795. Senat je odobrio 8000 dukata za uređivanje Dvora, te 6000 dukata za novi namještaj. **M. Rešetar**, nav. dj., str. 14.

117

Time treba ispraviti pretpostavku **E. Portolan**, nav. dj., str. 141, da portali potječu iz vremena prije potresa 1667. godine jer imaju oštećene nadvratnike, te da su marmorizirani neposredno nakon potresa,

kada i dio prostorija dobiva oblogu poda marmorinom. Naime, jasno je da su nadvratnici oštećeni uslijed uklanjanja završnih vijenaca, a i običaj marmorizacije portala pripada baroknom klasicizmu kasnog 18. stoljeća, kako to svjedoče tadašnji dubrovački interijeri (npr. novi nalazi u palači Kerša, *Od Sigurate 1 – Ljetne igre*).

118

Zahvaljujem mr. **Vedrani Gjukić-Bender** i dr. **Radoslavu Tomiću** na ustupljenim fotografijama uništenih fresaka kneževe kapele.

119

Ugrađene ormare u nekadašnjem arhivu Republike, tzv. Raguzini, oslikao je Andrija Pignatelli, koji je od 1785. do početka 19. stoljeća obnašao funkciju *državnog slikara*. – **N. Lonza**, nav. dj., str. 6.

120

K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, Zagreb – Dubrovnik 2001., str. 117–119.

121

M. Rešetar, nav. dj., str. 14. Time je Kristofor Vlaichi potvrdio tradiciju svoje porodice vezane uz Dvor, jer njegov istoimeni predak ustupa prije više od stotinu godina klesaru Jerolimu Škarpi ruševine svoje kuće za gradnju (v. bilj. 57).

122

U okviru građevnog razvoja Kneževa dvora do potresa 1667. godine visoku valorizaciju Onofrijeve faze prva je istakla **N. Grujić**, nav. dj. (1989.), str. 71–72.

Summary

Katarina Horvat-Levaj – Relja Seferović

Baroque Restoration of the Rector's Palace in Dubrovnik

Rector's Palace in Dubrovnik – a symbol of independence of the Dubrovnik Republic and one of the most admired buildings in Dubrovnik – till now has been valued for its dominant Gothic and Renaissance building phases, while the Baroque restoration after the earthquake in 1667 was relegated to a position of secondary importance. However, after the more recent analyses of the Baroque sacral and profane architecture in Dubrovnik, its style and typology characteristics have been revealed, along with a high architectural quality of individual works, but also the epoch as whole. It all called for revalorisation of the Baroque phase of the Rector's Palace. This different evaluation was especially stimulated by the archive research of documents in the National Archives in Dubrovnik: decision of the Council of Solicitors (the Senate) – *Acta Consilii Rogatorium* – and the Small Council – *Acta Consilii Minoris* – but especially of the fund *Libro della Fabbrica del Palazzon Publico* (1685 – 1704), that convey the up to now unpublished data on the renewal of that building in the last three decades of the 17th century and in the beginning of the 18th century.

The earthquake in 1667 struck the Rector's Palace as a complex building, that kept evidence of transformation from an antique and medieval castle (with corner towers) to the luxurious four-winged palace with Gothic-Renaissance features with a front porch and central atrium, designed by Onofrio della Cava in 1435 – 1442. At the same time, Onofrio articulated the functional separation of rooms in the Rector's Palace and the adjoining Council hall, with halls for the all three councils – Big, Small and the Senate – along with the rector's quarters, office, notarial office, courtroom, armory and jails. During the subsequent renovations (after the powder explosion in 1463, and after the earthquake in 1520) there was a tendency to keep the original features of the Onofrio's Rector's Palace – the front porch and central atrium – which was also the Senate's starting idea after the 1667 earthquake.

Namely, the Baroque phase begins in 1668 after the Senate decision to restore the Rector's Palace after the model that the Senate itself will construct and authorize. In that situation, even the engagement of the state architects – Francesco Cortese from Rome and Paolo Andreotti from Genoa – was only formal and reduced to supervision and consultations. In the first two phases, following the Senate instructions, the Palace was restored in its original, Gothic-Renaissance style without introducing considerable Baroque elements. The first phase (1668 – 1775) covered the improvement of the oldest south and the west entry wing (keeps the porch and the two-light windows), and the second phase (1685–1690) included the rebuilding of the atrium – two-storey porch with columns and arches. The *Fabbrica* fund discloses a number of information on the realisation of this, first of all sculptural task, with the names of the stone-masons – Jerolim Škarpa from Korčula, Ilija Katičić from Dubrovnik, the name of the architect who finished the Cathedral, Nikola dello Gaudio from

Naples, however the assigned model of the Senate defined their traditional expression, in accord with the Gothic-Renaissance replicas.

New era of the Palace renovation starts at the turn of the eighties and the nineties of the 17th century. Sicilian architect Dominican Tommaso Maria Napoli was invited in 1689 to first of all, it was believed till now, finish the building of the Cathedral. However, his name on the payment lists in *Fabbrica* connected with the chapel in the Rector's Palace casts further light on the Napoli's participation in Dubrovnik, with works realized in places from Rome and Sicily to Vienna and border areas of the Habsburg Monarchy.

Being an evidence of the environment from which Napoli came from – Rome and the circle of architect Carlo Fontana, the Rector's chapel stays a unique example of an exceptional oval plan. On the other side some details of its sculptural articulation has resemblances with the other Tommaso Napoli's realizations in Dubrovnik, for example the frame of the altar painting resembling the windows in the main nave in the Cathedral (Napoli's intervention in 1691), or some decoration details of festoons and garlands, rare motifs in the Baroque architecture in Dubrovnik, repeated on the Sorkočević's palace opposite the Cathedral, by the decision of the Senate also designed by Napoli.

Although, Tommaso Napoli most probably outlined the chapel portal and the surrounding portals in the atrium, their emphasised decorativeness and certain stiffness point to possible changes done by a stonemason – Nikola dello Gaudio. However, contrary to the chapel, the innovations in the architectural sculpture treatment of the mentioned portals, in general enriched the Dubrovnik sculptural scale of the early Baroque period, including the one of the residential architecture.

Constituent part of the Rector's Palace renovation after the earthquake was the interior design, executed mostly during the last decade of the 17th century. Written records give a number of information on painters, stucco-workers and carpenters who lavishly decorated the council rooms, offices and rector's quarters, however almost nothing of it stayed intact. Nevertheless, stucco-decorations in the Rector's chapel should be pointed out as very important. The stucco works were executed in 1696, obviously after the design by Tommaso Napoli (stucco work was replaced by classical murals in the end of the 18th century, however it was also not preserved).

According to that, the Baroque restoration of the Rector's Palace after the earthquake in 1667 is on several levels connected to its building history and the past of the town where it was created. In other words, the successful aspiration of the Senate to harmonize the old and the new by restoration of the Gothic and Renaissance elements is connected with the contemporary concept of the after-earthquake renewal of the whole town. But at the same time, as the beginning phase of the building development of the today's Palace was marked by qualitative intervention by a skilled builder, so the project of an architect of international importance gave a singular Baroque distinction to the final phase of the Palace's architectural development.

Key words: Dubrovnik, Rector's Palace, earthquake in 1667, Baroque, Senate, Tommaso Napoli, Nikola dello Gaudio